

БЕЗБЕДНОСТ

ЧАСОПИС
МИНИСТАРСТВА
УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

„БЕЗБЕДНОСТ“
Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Доц. др Божидар Оташевић, доцент Криминалистичко-полицијског универзитета,
Проф. др Миливој Донсај, редовни професор Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду,

Доц. др Ивана Бодрожих, доцент Криминалистичко-полицијског универзитета,

Проф. др Тијана Шурлан, судија Уставног суда Републике Србије,

Проф. др Бојан Милисављевић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду,

Проф. др Миле Шикман, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Бања Луци, начелник Управе за полицијску обуку, Министарства унутрашњих послова Републике Српске,

Проф. др Младен Милошевић, ванредни професор Факултета безбедности Универзитета у Београду,

Владимир Илић, помоћник министра, начелник Сектора за људске ресурсе, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,

Др Слободан Малеших, помоћник директора полиције, Дирекција полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,

Др Жељко Бркић, начелник Центра за полицијску обуку, Сектор за људске ресурсе, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,

Др Жељко Нинчић, начелник Одељења за оперативну полицијске вештине и опремање полиције, Управа полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,

Др Наташа Радосављевић-Стевановић, начелник Одељења за физичко-хемијска и токсиколошка вештачења, Национални центар за криминалистичку форензику, Управа криминалистичке полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,

Доц. др Владимир Шебек, шеф Одсека за борбу против корупције, Управа криминалистичке полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,

Илија Раџић, главни координатор I, Дирекција полиције, Министарства унутрашњих послова Републике Србије,

Марина Васић, координатор I, Одељење за развој запослених и организације, Сектор за људске ресурсе, Министарства унутрашњих послова Републике Србије.

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Доц. др Божидар Оташевић

УРЕДНИК

Јасмина Владисављевић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Јасмина Милетић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николенџић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА: Булевар Зорана Ђинђића 104

011/3148-734, 3148-739, e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ (тираж: 800 примерака)

PDF верзија часописа доступна је на адреси: <http://www.mup.gov.rs> у поднаслову Публикације

Архива старих бројева од 1/2000 до 3/2015 доступна је на линковима:

http://prezentacije.mup.gov.rs/upravaobrazovanje/bezbednost_s3.html

http://prezentacije.mup.gov.rs/upravaobrazovanje/bezbednost_s4.html

http://prezentacije.mup.gov.rs/upravaobrazovanje/bezbednost_s5.html

ШТАМПА: БИРОГАФ, Атанасија Пуље 22, Београд

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Проф. др Саша МИЈАЛКОВИЋ Доц. др Вера АРЕЖИНА	5	ИЗВОРИ САЗНАЊА У ПРОЦЕСУ НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА БЕЗБЕДНОСНИХ ПОЈАВА
Доц. др Владимир М. ЦВЕТКОВИЋ Марко НИКОЛИЋ	25	УЛОГА ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА У СМАЊЕЊУ РИЗИКА ОД КАТАСТРОФА: СТУДИЈА СЛУЧАЈА БЕОГРАДА
Проф. др Александар ЂОРЂЕВИЋ Проф. др Јелена МИЛОВАНОВИЋ Ања ЗЛАТАНОВИЋ	43	ПОСЛЕДИЦЕ ШУМСКОГ ПОЖАРА ПО ЗЕМЉИШТЕ И ПОПУЛАЦИЈЕ ЕНДЕМИЧНИХ ВРСТА СТАРЕ ПЛАНИНЕ

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

Dr Romeo DROBAROV Biljana POPOVSKA Dr Igor GELEV	57	IMPACT OF COVID – 19 ON SUSTAINABILITY OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN THE WESTERN BALKAN REGION
Проф. др Петар СТАНОЈЕВИЋ Проф. др Горан МАНДИЋ	77	ОРГАНИЗАЦИОНО-УПРАВЉАЧКИ АСПЕКТИ ЛОГИСТИЧКОГ ОДГОВОРА НА КРИЗУ ИЗАЗВАНУ ПАНДЕМИЈОМ КОВИДА 19 У СРБИЈИ
Бојан КУЗМАНОВИЋ Проф. др Срђан БЛАГОЈЕВИЋ	97	ЗНАЧАЈ ПОЛИТИЧКЕ ДИМЕНЗИЈЕ ОРУЖАНЕ ПОБУНЕ НА ПРИМЕРУ СЕВЕРНЕ ИРСКЕ
Проф. др Даница ВАСИЉЕВИЋ-ПРОДАНОВИЋ Маја ДЕНЧИЋ	113	ДРУШТВЕНА РЕАКЦИЈА НА УПОТРЕБУ КАНАБИСА
Др Боро МЕРДОВИЋ Др Марина КОВАЧЕВИЋ-ЛЕПОЈЕВИЋ Александар САКАЧ	131 145	АКТУЕЛНОСТ БИОСОЦИЈАЛНИХ ИСТРАЖИВАЊА У КРИМИНОЛОГИЈИ
Слађана ЂУРЧИЋ	163	ФАКТОРИ КОРУПЦИЈЕ СА ОСВРТОМ НА СТАЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
Проф. др Даница ВАСИЉЕВИЋ-ПРОДАНОВИЋ Маја ДЕНЧИЋ	187	ДОПРИНОС НАСТАВНИХ САДРЖАЈА ОСНОВНОГ И СРЕДЊЕГ ОБРАЗОВАЊА ИЗГРАДЊИ БЕЗБЕДНОСНЕ КУЛТУРЕ МЛАДИХ
Др Биљана ТЕШИЋ Др Драган ОБРАДОВИЋ	209	ЗНАЧАЈ ИНФОРМАЦИОНО- КОМУНИКАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА ЗА ПОВЕЋАЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА НА ПУТЕВИМА ИЗ УГЛА ПОЛИЦИЈЕ У ВАЉЕВУ
	215	РАДОВИ ОБЈАВЉЕНИ У ЧАСОПИСУ „БЕЗБЕДНОСТ“ У 2021. ГОДИНИ
	215	УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

CONTENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

- Prof. dr Saša MIJALKOVIĆ 24 SOURCES OF KNOWLEDGE IN THE
Doc. dr Vera AREŽINA PROCESS OF SCIENTIFIC RESEARCH
OF SECURITY PHENOMEN
- Doc. dr Vladimir M. CVETKOVIĆ 42 THE ROLE OF SOCIAL NETWORKS IN
Marko NIKOLIĆ DISASTER RISK REDUCTION:
A CASE STUDY OF BELGRADE
- Prof. dr Aleksandar ĐORĐEVIĆ 56 CONSEQUENCES OF FOREST FIRE
Prof. dr Jelena MILOVANOVIĆ ON SOIL AND ENDEMIC SPECIES
Anja ZLATANOVIĆ POPULATIONS OF STARA PLANINA

REVIEW PAPERS

- Dr Romeo DROBAROV 76 COVID – 19 I NJEGOV UTICAJ NA
Biljana POPOVSK ODRŽIVOST ORGANIZACIJA CIVILNOG
Dr Igor GELE DRUŠTVA U REGIONU ZAPADNOG
BALKANA
- Prof. dr Petar STANOJEVIĆ 96 ORGANIZATIONAL AND MANAGERIAL
Prof. dr Goran MANDIĆ ASPECTS OF THE LOGISTICAL
RESPONSE TO THE CRISIS CAUSED BY
THE COVID-19 PANDEMIC IN SERBIA
- Bojan KUZMANOVIĆ 112 THE SIGNIFICANCE OF THE POLITICAL
Prof. dr Srđan BLAGOJEVIĆ DIMENSION OF ARMED REBELLION
ON THE EXAMPLE OF NORTHERN
IRELAND
- Prof. dr Danica 129 SOCIAL REACTION TO CANNABIS USE
VASILJEVIĆ-PRODANOVIĆ
Maja DENČIĆ
- Dr Boro MERDOVIĆ 143 TOWARDS ESTABLISHING A
Dr Marina KOVAČEVIĆ-LEPOJEVIĆ BIOSOCIAL CRIME PREVENTION
Aleksandar SAKAČ 161 FACTORS OF CORRUPTION WITH
REFERENCE TO THE SITUATION
IN THE REPUBLIC OF SERBIA
- Sladana ČURČIĆ 186 THE CONTRIBUTION OF THE
TEACHING CONTENTS OF PRIMARY
AND SECONDARY EDUCATION TO THE
DEVELOPMENT OF THE SECURITY
CULTURE OF YOUNG PEOPLE
- Dr Biljana TEŠIĆ 207 THE IMPORTANCE OF INFORMATION
Dr Dragan OBRADOVIĆ AND COMMUNICATION
TECHNOLOGIES FOR INCREASED
ROAD SAFETY FROM THE CITY OF
VALJEVO POLICE PERSPECTIVE

Проф. др Саша МИЈАЛКОВИЋ*

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Доц. др Вера АРЕЖИНА**

Факултет политичких наука Универзитета у Београду

ДОИ: 10.5937/bezbednost2103005M

УДК: 327.84:001.8

Оригинални научни рад

Примљен: 21. 3. 2021. године

Ревизија: 17. 5. 2021. године

Датум прихватања: 1. 12. 2021. године

Извори сазнања у процесу научног истраживања безбедносних појава

Апстракт: *Безбедносне појаве се научно спознају у процесу научног истраживања, посредством извора научног сазнања. Нивои и врсте научног сазнања и научних извора су бројни. Циљ овог рада су дефинисање, дескрипција и класификација нивоа (квалитета и квантитета) научног сазнања и извора из којих се оно стиче. С тим у вези, у раду се разматра вредновање сазнања и извора сазнања, указује се на различите персоналне и материјалне изворе сазнања, односно на разне јавне и поверљиве – писане и аудиовизуелне научне изворе и предмете. Закључак аутора је да је вредновање извора научног сазнања, као и самих научних чињеница, важно за исход процеса истраживања и постизање истинитог и објективног научног сазнања о безбедносним појавама.*

Кључне речи: *научно сазнање, извори научног сазнања, безбедносне појаве, безбедносне науке, методологија научног истраживања.*

Увод

Предмет овог истраживања јесу извори научне спознаје (научног сазнања) који се користе у истраживању безбедносних појава.

* sasa.mijalkovic@kpu.edu.rs

** v.arezina@yahoo.com, vera.arezina@fpn.bg.ac.rs

Потреба за оваквим истраживањем потекла је из специфичности извора научног сазнања, које су условљене специфичностима безбедносних појава. Наиме, безбедносна појава је свака појава природног, људског, техничко-технолошког или комбинованог порекла (субјект, радња, збивање и/или стање) која врши позитиван или негативан утицај на безбедност, односно на заштићеност референтних вредности и интереса појединца, друштва, државе и/или међународне заједнице. Дакле, то су истовремено све могуће појаве којима се достиже, штити и унапређује безбедност, односно појаве којима се безбедност угрожава (Мијалковић, 2009: 129).

Ситуацију посебно чини сложеном то што се за одређене појаве не може рећи да су искључиво појаве стварања односно угрожавања безбедности. Те појаве имају комбиновани карактер јер су истовремено и конструктивне и деструктивне. На пример, „изградњом нуклеарне електране осигурава се енергетска безбедност, односно трајније и ефикасније снабдевање становништва и привреде енергентима, по приступачној цени. Међутим, рад нуклеарне електране скопчан је са извесним ризицима загађења животне средине и угрожавања здравља људи, а у случају озбиљнијих хаварија и са ризицима угрожавања међународне и глобалне безбедности. Стога је логично да постоје опречне струје ‘за’ и ‘против’ нуклеарне енергије, обе са аргументима који су у извесној мери оправдани“ (Мијалковић, Поповић, 2016: 102).

С друге стране, систем безбедности који спречава и сузбија угрожавајуће појаве комплекс је складног деловања више организација безбедности које обављају специфичне (пот)функције безбедности, у чему се ослањају на друштво, на његову безбедносну културу, национално и међународно право, као и на међународне савезнике, што резултира извесним стањем/квалитетом безбедности. Велика динамичност велике структуре условљава бројност и компликованост безбедносних ситуација, што отежава њихово истраживање.

Очигледна је, дакле, специфичност/сложеност безбедносних појава, па њихово научно спознавање захтева комплементарно и (неретко) истовремено коришћење разноврсних извора сазнања. Да бисмо указали на посебност научног истраживања безбедносних појава, у раду је учињен осврт на појам, врсте и вредновање научног сазнања, као и на појам, типологизацију и вредновање извора из којих се наведена научна сазнања стичу.

Појам и нивои научног сазнања

Научно сазнање стиче се у поступку научног истраживања. Овај процес назива се још и „*научном спознајом*“ предмета и проблема истраживања. „Истраживање је логички, епистемолошки и технички систем умних и других пратећих активности којима се, применом научних метода, верификује већ постојеће, или стиче ново научно сазнање“ (Михајловић, 2004: 65). Истраживањима се „опажају, описују, класификују, откривају и прогнозирају појаве и процеси, чиме се непрекидно проверавају, проширују, продубљују и критички систематизују научна сазнања“ (Милосављевић, Радосављевић, 2013: 31).

Нису сва (са)знања научна; научна сазнања су посебна врста знања и одликују се посебним карактеристикама:

– *објективност*, поузданост и проверљивост, јер научна сазнања морају да одговарају реалном стању ствари, да буду лишена било каквих субјективности и личних интереса истраживача, те да други истраживачи, применом исте, сличне или различите методологије, могу да дођу до идентичних резултата. Тиме се проверавају, односно потврђују резултати претходних истраживања. Објективност је већа уколико су резултати истраживања поткрепљени валидним емпиријским доказима, којих је више и који су добијени из више различитих научних извора. Дакле, научна сазнања настају у процесу истраживања, а не на основу произвољног мишљења;

– *опитност и систематичност* научних сазнања подразумевају најопштију презентованост, разумљивост и беспрекоран поредак знања. То значи да је знање представљено на општем нивоу апстракције, да је схватљиво, прихватљиво и актуелно, те да је приказано у следу од општег, преко посебног, ка појединачном нивоу општости, које је смислено класификовано и повезано у логични систем знања. Остварују се на основу кохерентности делова науке, научних теорија и научних закона;

– *прецизност*, тако да употреба језичких термина буде јасна и разумљива због „природних“ промена унутар различитих језика (Арежина, 2016: 301–299). Важна је сликовитост, али и недвосмисленост исказаних научних садржаја, без простора за ширеконтекстно тумачење, осим уколико се изричито не наглашавају могућности или контексти екстензивних приступа тумачењу предметних садржаја. Уколико временом дође до

„промене значења одређених термина, те промене се морају тачно одредити“ (Милошевић, Милојевић, 2001: 13);

– *променљивост*, тако што је динамичност знања одраз реалних приказа динамичности друштва и стварности, али и тиме што се кроз иновативност у науци тежи унапређењу квалитета живота и осавремењивању друштвених и других процеса. Променљивост знања је последица објективности у његовом стицању и развоју;

– *применљивост*, јер знања која нису употребљива, сврсисходна и друштвено оправдана, нису ни научна.

Различити су нивои научног сазнања. Према циљевима истраживања, то су: научни опис (дескрипција), научно сврставање, научно објашњење, научно предвиђање и научно откриће (Сакан, 2006: 440–447):

– *научна дескрипција* (опис) је почетни/најнижи ниво научног сазнања којим се описује одређена појава, процес или понашање. Реч је о сликовитом описивању/констатацији битних својстава/обележја и о евидентирању очигледних и јасних узрочно-последичних односа, на бази личне опсервације/научног третирања (посматрања, испитивања, мерења, експеримента, анализе садржаја) предметне/проблемске појаве;

– *научна класификација* (типологизација) је нижи ниво научног сазнања у којем се процеси, „појаве и њихова својства могу сврстати у одређене категорије, класе и типове, према критеријуму сличности или на други начин“ (Адамовић et al., 2009: 19). Тиме се уводи ред/поредак међу научне категорије истоврсног или различитог нивоа значаја, садржаја и општости;

– *научно објашњење* је виши ниво научног сазнања о односима, узрочностима и законитостима између или унутар одређених појава или процеса (Marczyk et al., 2005);

– *научна прогноза* је још виши ниво научног сазнања, којим се утврђују тенденције и предвиђања одређених безбедносних и повезаних појава, процеса и догађаја;

– *научно откриће* је највиши ниво научног сазнања „о до тада непознатим, неоткривеним својствима, одредбама, чиниоцима, односима, активностима“ у вези са предметом и проблемом истраживања (Милосављевић, Радосављевић, 2013: 443).

Осим тога, према исходу истраживања, односно према квалитету сазнања, у области безбедности евидентна су три нивоа научног

сазнања. То су нивои: индикатора, податка и/или информације. Слична је и класификација нивоа обавештајних сазнања (упореди са: Мијалковић, Милошевић, 2013: 120–115).

Научни индикатор је основни, најнижи ниво необрађеног сазнања о предмету интересовања, чије значење и степен објективности и комплетности у тренутку његовог стицања нису поуздано познати (реч/синтагма/реченица, физички предмет/објекат, број, слика, звук, мирис, лице). Тај почетни показатељ је сигнал о неопходности даљег прикупљања сазнања, чијим је повезивањем могуће доћи до виших нивоа научне истине.¹

Научни податак је виши ниво знања који је продукт логичких операција суђења и закључивања током укрштања и обраде научних индикатора, односно обраде других научних извора на које је упутио научни индикатор. Према ужем схватању, „податак је констатовање постојања – непостојања одређеног индикатора“ (Милосављевић, Радосављевић, 2013: 478). Подацима се приказује шири, али изоловани опис неког аспекта или својства безбедносне појаве (субјекта, објекта, идеје, радње, стања, збивања, односа). Објективност и комплетност података такође нису апсолутно поуздани, па би оваква сазнања требало проверити из више различитих извора, односно применом више различитих метода.

На крају, *научна информација* је највиши ниво истраживачког сазнања о конкретном предмету и проблему истраживања, који је продукт научног повезивања и тумачења прикупљених индикатора и података. Реч је о смисленој проверљивој мисаоној целини којом се дају објективно тумачење и интерпретација безбедносне појаве, односно комплетан, недвосмислен и истинит одговор на питање научног проблема. Реч је о знању које се саопштава научним језиком, због чега може да буде предмет научног комуницирања и употребљиво је приликом истраживања и обрађивања других индикатора и података. Након озбиљније провере, научна информација може да постане део корпуса наука о безбедности, у одређеној научној области односно теорији.

¹ У безбедносној пракси то је почетни, непроверени показатељ о безбедносној појави (тзв. индиција). Индикатори се у безбедносној (као и у свакој другој) науци односе на варијабле појединачних хипотеза: „Они су видљиве манифестације суштине варијабле, односно појаве која се истражује, преко којих се та појава може уочити, препознати, објаснити и сазнати“ (Сакан, 2005: 126); такође, индикатори „могу бити и вредносни судови, субјекти, објекти, средства, активности, квантитети, квалитети, резултати и слично“ (Сакан, 2006: 509).

Иако је реч о различитим квалитативним нивоима научног сазнања, и иако је научни индикатор по правилу почетно сазнање о предмету истраживања, ваља имати на уму то да није немогуће да се на први мах стекну научни подаци или научне информације (нпр., увидом у оригинални документ чији су извор, објективност и истинитост неспорни). Иначе, индикатори и подаци се збирно називају *изворним сазнањима*, док се информације називају још и *научним сазнањима* (научно сазнање схваћено у ужем смислу речи). У свакодневном жаргону безбедносне „теорије и праксе“, за све нивое научног сазнања користи се синоним „научни податак“ (научно сазнање схваћено у ширем смислу речи).

Извори сазнања о безбедносним појавама

Извори сазнања су сви посредници који носе индикаторе и податке, а неретко и информације на основу којих се сазнају истине о предмету истраживања.

Генерално, и у жаргону безбедносне теорије и праксе, сви извори сазнања грубо могу да се поделе на *персоналне* (тзв. *живе*) и *материјалне* (тзв. *неживе*) изворе.

Персонални извори научног сазнања

Персонални извори сазнања су појединци, групе или одређене организације из руководећих, координирајућих и извршилачких нивоа националног система безбедности и институција међународне безбедности, агенција/служби безбедности, преко политичких партија, до синдиката, невладиних организација и грађана, али и илегалних организација, криминалних и терористичких група. Понашање, размишљање и ставови тих респондента су „најдиректнији, најактуелнији, најпотпунији, највалиднији и најверодостојнији извор података“ (Милосављевић, Радосављевић, 2013: 479). Ово, свакако, уколико из неких разлога нису вољно или невољно необјективни, и уколико су спремни да сарађују у процесу научног истраживања.

Појединци, односно респонденти имају одређене мотиве/интересе да учествују у активностима/делатностима одређене групе/организације, и са тим у вези имају и одређена искуства, знања

и ставове, што их чини значајним изворима научног сазнања. Истовремено, „водећа група, вође, имају своје циљеве које намећу као циљеве организације“, односно спроводе прокламоване циљеве владиних и међувладиних организација. Стога се њихова знања, искуства и ставови могу разликовати од знања, искустава и ставова појединаца. „Организација опстаје, у начелу, док у организацији постоји схватање о подударности, спојивости и међузависности циљева организације и интереса чланова организације“ (Термиз, Милосављевић, 2008: 391), односно док оснивач (влада, међувладина платформа) не одлучи другачије.

Дакле, извори сазнања су унутрашњи/интерни актери колектива: појединци, групе и читави колективи – руководиоци, извршиоци, вође и следбеници (упореди са: Ђорђевић, 2012: 83). То су, такође, и спољни/екстерни актери: грађани, посматрачи, аналитичари.

За стицање научног сазнања важно је и тзв. *невербално понашање*, које чини „у просеку 60–65% извора информација и преношења порука између комуникатора. Пошто људи нису увек свесни да комуницирају невербално, говор тела је често искренији од вербалних исказа, који се могу свесно прилагођавати постизању говорникових циљева“ (Наваро, 2008: 22).

Понашање одређеног субјекта обухвата изразе лица, гестикулације, позе, покрете као и начин одевања и фризура (Термиз, Милосављевић, 2008: 468). То је важно средство преношења информација, преко којег се може доћи до сазнања о намерама субјекта или до појашњавања изговорених речи. Да бисмо то постигли, важно је да посматрамо уобичајено понашање субјекта, затим контекст, тј. одређену животну ситуацију, и све промене које наступе у понашању субјекта. „Изненадне промене у понашању могу нам помоћи да откријемо како особа прихвата, обрађује и процесуира одређене информације, или како се емоционално прилагођава одређеним догађајима... Уочавање тих промена може вам омогућити да предвидите шта ће се десити, дајући вам очигледну предност“ у праћењу следа догађаја и владања ситуацијом (Наваро, 2008: 34–35).

Посматрањем понашања одређеног субјекта може се пуно тога закључити и о истинитости његовог исказа, али и о *намерама и осећањима*. На пример, ако се посматра невербално понашање руку, „у тражењу знакова удобности, неудобности, пријатности, непријатности, самопоуздања и других исказивања осећања, руке су добри

преносиоци емоција... Руковање је обично први – понекад и једини физички контакт с другом особом. Начин руковања, укључујући ту снагу, чврстину и трајање стиска, може имати утицаја на то како нас доживљава особа с којом се на тај начин поздрављамо“ (Наваро, 2008: 139, 170).

Посматрањем невербалног понашања лица добијају се подаци који имају већи степен *поузданости*, због непосредности и краћег протока времена од догађања неке појаве. Такође, могуће је да неки неважни догађај скрене пажњу посматрача „што би умањило *валидност* истраживања... Многи истраживачи покушавају да прикупе што више различитих података посматрањем (на пример, могу покушати да прикупе говор, положаје људи, говор тела, изразе лица, итд.). То није немогуће, али је веома тешко“ (Matthews, Ross, 2010: 261). Такође, на основу посматрања невербалног понашања, можемо уочити потребу неког субјекта да успостави доминацију над осталима. „Особе вишег статуса рукама ће заузимати више територије од оних мање самопоузданих особа нижег друштвеног положаја. ...Ако сте новајлија у некој организацији, обратите пажњу на појединце који или користе своје личне ствари (свеске, роковнике, бележнице, календаре) или руке да заузму више простора од других. Чак и за конференцијским столом, површина која се заузима реципрочна је моћи и статусу; зато пажљиво пратите невербална понашања и употребите их да процените стварни или претпостављени статус дате особе“ (Наваро, 2008: 152).

Након разматрања карактеристика и нивоа научног сазнања, као и персоналних извора сазнања, у наредном делу рада пажња ће бити посвећена појму и класификацији материјалних извора сазнања.

Материјални извори научног сазнања

Материјални извори сазнања могу бити писани и аудиовизуелни извори, као и предмети.

Писани извори обухватају сав материјал који садржи текстове о предмету истраживања. Генерално, то могу да буду:

1) прописи међународног, националног и упоредног права, као и подзаконски акти субјеката система безбедности;

2) институционални подаци које друштво ствара независно од научних интереса, а који се односе на:

(а) квантитативно праћење појава од значаја за безбедност, пре свега евиденције и статистички извештаји државних органа (владе, парламента, полиције, обавештајних служби, војске, правосудних органа итд.), невладиних организација, органа других држава и међународних организација;

(б) документа из архива поменутих државних институција, међународних, невладиних и других струковних организација;

3) стручни и научни радови о безбедносним појавама које су обрађене из безбедносне перспективе, али и из перспективе других дисциплина (криминологије, казненог права, међународног права, међународних односа, војних наука, криминалистике итд.);

4) садржаји електронских и писаних медија, нарочито званична саопштења државника, државних и других органа и институција за јавност, односно резултати тзв. истраживачког новинарства (Термиз et al., 2010: 80–98); веома су значајни документарни и играни филмови који су засновани на истинитим догађајима, односно на историографској и (ауто)биографској писаној грађи, као и сведочења (интервјуи) актера појединих безбедносних појава (Мијалковић, Поповић, 2016: 76).

Са аспекта оригиналности, могу се разликовати *примарни* и *секундарни извори сазнања*.

У *примарне изворе* убрајају се оригинална документа као што су извештаји, процене, директиве, наредбе, упутства, инструкције, одлуке, планови, правилници, решења и депеше, али и изводи из матичних књига, личне карте, путне исправе, дипломе, сведочанства, купопродајни уговори, полисе осигурања, потврде о боравишту, платама, пензијама и другим личним примањима итд.

Оригинали су само они документи које је издао овлашћени/надлежни орган, у прописаном поступку, и који садржи обележја изворности/оригиналности (потпис овлашћеног/одговорног лица, печат, штамбиљ установе и друге механизме заштите и доказа оригиналности као што су чип, холограм, серијски број, објављивање у службеном гласилу или истицање на огласној табли државног органа и сл.). Копија оригинала је фотографија, фотокопија односно филмски приказ оригиналног документа. Копија коју је оверио надлежни државни орган (нотар, суд, општински или други државни/овлашћени орган) има правну снагу оригиналног документа.

Секундарни извори података су документи у којима је садржај оригиналних докумената интерпретиран, односно научно обрађен/

приказан. Истинитост, поузданост и објективност тих података условљени су научним квалификацијама и моралним квалитетима интерпретатора. „Новински чланак који је написан на основу оваквих података је само секундарни извор“ (Good, Scates, 1967: 159).

Најзад, *фалсификат* је документ који није издао надлежни орган и који не садржи апсолутно тачне податке, иако на први поглед има сва обележја оригиналног документа. Посебна врста фалсификата је тзв. *интелектуални фалсификат*, што је заправо документ који је издао надлежни орган у прописаном поступку и који садржи све заштитне елементе оригиналности, али су у њему намерно приказани нетачни подаци.²

По правилу, највећи значај за истраживање безбедносних појава имају оригинални *документи*, који могу имати *тајни* и *јавни* карактер, а у којима је забележен прецизан, недвосмислен, објективан и истинит опис конкретне догађаја или безбедносне појаве. Његова „тежина“ је тим већа што је аутор/издавач документа државни орган, међународна организација, специјализована агенција или какво друго струковно тело или невладина организација.

С тим у вези, истраживач би своју пажњу морао да усмери ка тајним, јавним и личним документима, који могу да буду у форми *писаних (материјалних)* и *техничких докумената* (звучни, магнетно-електронски и визуелни записи):

– *тајни документи* су документи чији садржај има посебан значај за националну безбедност и националне интересе, које је овлашћени државни орган категорисао као тајне и доделио им одређени степен тајности. Таквим подацима се рукује у посебној процедури, и само од стране овлашћених лица. С тим у вези, мала је вероватноћа да ће истраживач доћи у посед докумената са ознаком тајности. Ако се то и догоди, ризикује да изврши кривично дело које је повезано са повредом тајности података и са одавањем тајне. Међутим, овде треба имати у виду то да неким категоријама тајни

2 Када службено лице, на пример, унесе неистините податке у службену исправу, спис или књигу, или овери својим потписом и службеним печатом исправу, спис или књигу са неистинитим садржајем. „Нека писма која се приписују Линколну садрже грешке које је скоро немогуће приписати самом Линколну. У једном писму датираним 9. маја 1834. налази се реченица ‘That north east quarter of Section 40’. Пошто је Линколн био искусан геометар, он је морао бити добро упознат с чињеницом да конгресно градско насеље садржи 36 секција, па према томе није могао учинити такву омашку. У истом писму тврди да је породица ‘Вихбу’ отишла ове недеље у Канзас’, а познато је да је територија Канзаса организована и отворена за насељавање тек 1854. године“ (Good, Scates, 1967: 166).

статус тајних података престаје по истеку одређеног периода, када могу да се користе као научни извор (детаљније, у: Закон о тајности података, 2009; Закон о евиденцијама и обради података у области унутрашњих послова, 2018);

– *јавни документи* су исправе/писмена која издају надлежни државни органи, овлашћене установе или тела међународних организација, а којима се утврђује чињенично стање или став, односно представљају одлуку о одређеној ствари (саопштења и наредбе државних органа, изјаве функционера, судске пресуде, сведочанства, личне исправе и сл.). На пример, извештаји међународних организација (EUROPOL, 2017; UNDP, 2007). Посебан значај имају тзв. беле књиге, у којима државни органи приказују званично стање у некој области живота државе и друштва (нпр., Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији, 2003). Не постоје ограничења у погледу анализе садржаја оваквих докумената у истраживањима (Arezina, Sklabinski, 2019: 159–161), осим оних која се односе на заштиту података о личности (детаљније, у: Закон о заштити података о личности, 2018). У случају да државни орган или установа избегава да истраживачу учини доступним документ у којем су подаци од јавног значаја, истраживач може да активира механизме заштите права на доступност информацијама од јавног значаја (види: Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја, 2010);

– *лични документи* су приватно власништво појединаца – писма, дневници, белешке, фотографије и слично. Они могу бити извор корисних сазнања уколико је њихов власник на било који начин фиксирао безбедносну појаву која је предмет истраживања. Овде такође треба водити рачуна о праву на приватност лица и о заштити података о личности (види: Закон о заштити података о личности, 2018), али и о части и угледу лица који могу бити угрожени евентуалном увредом или клеветом изношењем личних података. Морално је недопустиво коришћење оваквих докумената без сагласности власника, односно његових правних наследника. Изузетак су подаци које је лице само објавило о себи, што је данас масовна појава на интернету (лични сајтови, блогови, профили на друштвеним мрежама, као нпр. на фејсбуку, инстаграму, твитер на-лозима и сл.);

– *звучна (аудио) документа, магнетни и електронски записи* су тајни, јавни или лични документи који су снимљени на електромагнетним тракама и плочама (магнетофонске траке, грамофонске плоче, компакт дискови, аудио-касете), односно на савременим електронским облицима меморије (магнетне траке, дискови, дискете, оптички дискови, УСБ драјвери, екстерни хард-дискови, рачунари и друго). Уколико је реч о материјалима државних органа и служби безбедности (стенограми), садржаји оваквих докумената су, по правилу, фиксирани и извесном писаном документацијом (извештаји, записници и сл.);

– *визуелна документа* су тајни, јавни или лични документи у форми слика, фотографија, филмова, микрофилмова, негатива, дијапозитива, ТВ снимака, цртежа, шема, карата, дијаграма и друго. Осим криминалистичких, обавештајних и војних служби, оваква документа је могуће пронаћи и у правосудним и другим органима управе, образовним и научним установама итд. Од тих докумената стварају се посебне збирке у виду албума фотографија, филмотеке, видеотеке, базе микрофилмова и слично;

– *аудиовизуелна документа*, која представљају комбинацију звучних и визуелних докумената, у форми филмских записа (упореди са: Ђорђевић, 1987: 82–86; Милошевић, 2001: 83–84).

Уз све што је наведено за аудио и визуелна документа, овде треба нагласити и то да значајан извор сазнања могу бити и документарни филмови који су засновани на озбиљном истраживачком новинарству, али и играни филмови и серије³ који су засновани на реалним историјским догађајима и личностима и који су лишени сензационализма и идеолошке оптерећености, односно чији су аутори врхунски познаваоци тематике (види: Семјонов, 1978).

Предност анализе звучних и визуелних докумената може бити могућност утврђивања личног односа активних и пасивних актера безбедносне појаве према појави и њеним последицама, за шта је потребно ангажовање стручњака за психолошко профилисање, чиме ће се заправо извршити анализа садржаја понашања лица. Ограничења у анализи садржаја звучних, магнетних и електрон-

³ На пример, историографски документарцац *Џејмс Бонд је Србин*, Прва ТВ, Србија, 2016; или игране серије о обавештајној делатности и шпијунажи: *Семнадцать мгновений весны*, Государственный комитет СССР по телевидению и радиовещанию & Киностудия имени М. Горького, СССР, 1973; *The Assets*, Baltic Film Services & Lincoln Square Productions, USA, 2014.

ских записа, и визуелних докумената, иста су као и наведена ограничења коришћења тајних, јавних и личних докумената.

Најзад, анализом *предмета* (физичке ствари са употребном вредношћу) може се доћи до сазнања о њиховом саставу, конструкцији, начину производње, начину употребе и исходима употребе. Таква сазнања, преточена у научну информацију, од великог су значаја за безбедносну праксу. На пример, анализом нових најсавременијих непознатих прислушних уређаја може се доћи до закључака о начину њихове употребе, њиховим техничким могућностима и начину њиховог откривања, што је од великог значаја за противприслушну заштиту личности и објеката; анализом експлозивних направа непознатих конструкција може се доћи до података сличне природе, који су драгоцени за противтерористичку заштиту итд. Дакле, јасно је да је динамичност научног сазнања делом условљена динамичношћу делинквентске тактике и технике, односно динамичношћу метода националног система безбедности.

Вредновање научног сазнања и извора научног сазнања

Вредновање је процес „оцењивања информација и података и заснива се на више битних, по рад аналитичке службе, позитивних и стимулативних својстава. Прво, то су истинитост, садржајност, веродостојност, употребљивост, итд. Тај скуп позитивних (и негативних) својстава основ је за вредновање расположивих информација у распону од највише трајне вредности до невредних“ (Термиз, Милосављевић, 2008: 457).

У контексту наведеног одређења вредновања, *аналитичком службом* означава се аналитичка група истраживачког/пројектног тима, рецензент/рецензентска комисија, односно репрезенти одређене истраживачке школе/правца који конкретно научно знање уграђују у теорију науке, или на бази њега креирају нове теорије, а ређе нове истраживачке школе/правце.

Вредновање извора научног сазнања може се разликовати према субјектима и према критеријуму употребљивости. Као извори података, субјекти могу бити:

– *компетентни*, јер имају сазнања, или су учествовали у неком безбедносном процесу или појави;

– *некомпетентни*, који имају посредна сазнања јер су о неким процесима чули од учесника тих догађаја, или из разних (ниских) мотива симулирају компетенције које заправо немају.

Индикатори употребљивости извора научног сазнања јесу:

„ – *доступност*;

– *правременост*, са становишта временског одређења предмета и терминског плана истраживања, *да је могуће „ићи у корак“ са истраживаном појавом* (итал. прим. аут.);

– *адекватност садржаја*, да извор садржи релевантне податке који су потребни за проверу постојећих хипотеза;

– *истинитост*, веродостојност података, које извор својим садржајем, обликом и проверљивошћу пружа;

– *потпуност*, схваћена као довољан број међусобно смислено организованих података да се од њих у вези са предметом истраживања, хипотезом односно варијаблама и индикаторима може оформити информација и конструисати јединствен став“ (Милосављевић, Радосављевић, 2013: 496–497).

Дакле, код вредновања извора научног сазнања неопходно је утврдити: „који је извор коришћен, колико је поуздан, да ли је непристрасан, да ли је проверљив и колико је доступан“ (Термиз et al., 2010: 98). Томе би додали још и његову употребљивост – сврсисходност за достизање научног циља који је постављен пројектом истраживања.

У поступку *вредновања сазнања*, њихова истинитост, поузданост и веродостојност утврђују се на основу узорака који су квалитативни и квантитативни (узорак докумената или испитаника, као и учесника у експерименту или посматрању). Веродостојност података утврђује се на основу веродостојности извора, односно на основу веродостојности респондената или службеног и јавног документа (Термиз, Милосављевић, 2008: 261). Истинитост података се „обезбеђује унапред, избором извора података, инструмената и поступака у прикупљању података“ (Милосављевић, Радосављевић, 2013: 498).

О поступку вредновања сазнања из персоналних извора већ је било речи. Истинитост, поузданост и валидност анализе садржаја докумената зависе од извора података, односно од тога да ли је реч о документима државних и међународних институција, стручним и научним радовима, или су то садржаји електронских и писаних медија, друштвених мрежа и твитер налога. Осим извора података, за утврђивање истинитости, поузданости и валидности, документ би требало оцењивати у односу на друге изворе информација. „Да би

сведочанства садржана у документу била достојна проверавања, прибегава се њиховом упоређивању и комбиновању са сведочанствима добијеним интервјуом и посматрањем“ (Ристић, 2016: 192–193).

Прикупљена почетна сазнања поменуте аналитичке службе/под-тимови истраживачких/пројектних тимова најпре обрађују логичким операцијама суђења и закључивања, које се заснивају на индукцији као посебном научном методу, те на процесу извођења закључака на основу анализе (од посебног ка општем) појединачних чињеница (индиција, па података). Овај процес је неретко веома сличан аналитичком процесу/методици коју користе најсавременије обавештајно-безбедносне агенције; тачније, савремене обавештајно-безбедносне агенције користе принципе методологије научног истраживања, првенствено принципе формалне логике, епистемологије и гносеологије ради провере поузданости и тумачења значења прикупљених сазнања (упореди: Копал et al., 2003; US Government, 2009).

Традиционално, сви извори података деле се на оне који се оцењују као *поуздани*, *непоуздани* и на оне чија *поузданост у датом тренутку није потврђена*. С друге стране, с обзиром на тачност њихове садржине, сазнања се могу поделити на проверене (проверено тачне или проверено нетачне – дезинформације), *делимично проверене* и *непроверене* (Ђорђевић, 1987: 88–89).

Ова матрица је у теорији и пракси савремене криминалистичко-обавештајне аналитике додатно операционализована и познатија је као систем „4 x 4“, „5 x 5“, „6 x 6“ итд., у зависности од тога колико варијабли се укршта у оцењивању квалитета и квантитета обавештајног сазнања. У зависности од стратешког опредељења, службе бирају различите моделе оцене поузданости извора података и самих података. На пример, систем „4 x 4“ примењује Служба за борбу против организованог криминала МУП Републике Србије, док систем „6 x 6“ примењују обавештајне јединице Царине САД (Бошковић, 2011: 136–137).

Систем оцене поузданости „4 x 4“ садржи:

I. Категорије за оцену поузданости извора:

- A) нема сумње у квалитет и веродостојност извора;
- Б) извор се у прошлости у највећем броју случајева показао као поуздан;
- В) извор се у прошлости у већини случајева показао као поуздан;
- Г) у овом тренутку не могу се проценити извор и поузданост података.

II. Категорије за оцену поузданости податка:

- 1) податак који је настао као последица сопственог опажања или је недвосмисленог порекла;
- 2) податак не потиче из сопственог запажања, али знамо да је извор имао директан приступ податку;
- 3) непотврђен податак, али се може потврдити преко других података;
- 4) непотврђен податак који се на други начин не може потврдити.

Систем за процену података „6 x 6“ садржи:

I. Категорије за оцену поузданости извора података:

- A) *потпуно поуздан* – нема сумње у веродостојност и аутентичност извора; извор је компетентан и до сада је увек био потпуно поуздан;
- B) *обично поуздан* – постоји сумња у поузданост извора; извор је обично поуздан и компетентан у већини случајева;
- B) *прилично поуздан* – обично има сумње у аутентичност и компетентност извора; извор је понекад поуздан;
- Г) *обично није поуздан* – дефинитивно постоји сумња у аутентичност и компетентност извора; до сада је извор био само понекад поуздан;
- Д) *непоуздан* – постоји озбиљна сумња у аутентичност, поузданост и компетентност извора;
- Е) *без процене* – податке које даје извор није могуће проценити и не постоје подаци на којима би се могла засновати одлука о поузданости извора.

II. Категорије за оцену поузданости податка:

- 1) *потврђен* – податак су потврдили независни извори; логичан је и слаже се са другим изворима који се тичу предмета;
- 2) *вероватно истинит* – податак није потврђен из независних извора; логичан је и слаже се са другим подацима који постоје о предмету;
- 3) *могуће истинит* – податак није потврђен из независних извора; разумно је логичан и слаже се донекле са другим информацијама о предмету;
- 4) *тешко да је истинит* – податак није потврђен од других независних извора; није логичан, није му се веровало када је примљен, али је могућ;
- 5) *невероватан податак* – потврђено је супротно; податак је нелогичан и противурече му други подаци;

б) *нема процене* – подаци се не могу проценити; нема података на основу којих се може донети одлука.

Методика утврђивања поузданости и значаја прикупљених сазнања развијена је с циљем избегавања „губљења времена и енергије“ на: проверавање неважних сазнања, која немају везе са предметом истраживања/обrade; проверавање онога што је већ поуздано познато; проверавања онога што није могуће сазнати (нпр., интервју са лицем које није живо).

Закључак

Дефинисање научног сазнања и различитих нивоа научног сазнања полазиште је одређивања извора сазнања о безбедносним појавама, који су класификовани као јавни и поверљиви, односно као персонални и материјални – писани, аудиовизуелни и предмети. Указано је на то да су у области безбедности, према квалитету сазнања, евидентна три нивоа научног сазнања: индикатор, податак и информација. Слична је и класификација нивоа обавештајних сазнања. Научна информација је највиши ниво сазнања о конкретном предмету и проблему истраживања, и продукт је научног повезивања и тумачења прикупљених индикатора и података, којима се безбедносне појаве објективно тумаче и интерпретирају.

На основу категорија за оцену поузданости податка и категорија за оцену поузданости извора података, закључујемо да је вредновање извора научног сазнања слично са вредновањем обавештајног сазнања. Истинитост, поузданост и валидност анализе садржаја докумената зависе од извора података, односно од тога да ли је реч о документима државних и међународних институција, стручним и научним радовима, или су то садржаји електронских и писаних медија, друштвених мрежа и твитер налога. Осим извора података, за утврђивање истинитости, поузданости и валидности, документ би требало оцењивати у односу на друге изворе информација.

Коначни закључак је да су евидентне компатибилност, међузависност и суплементарност науке и праксе безбедности у области стицања нових знања, јер су нивои научног сазнања слични нивоима обавештајног сазнања, извори научног сазнања су у највећој мери идентични изворима обавештајног сазнања и вредновање научног сазнања делом је слично вредновању обавештајног сазнања.

Литература

1. Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији. (2003). Београд: Влада Републике Србије, <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19991>, доступан 11. 3. 2021.
2. *A Tradecraft Primer: Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis*. (2009). US Government, file:///C:/Users/HP/Downloads/20945.pdf, доступан 11. 3. 2021.
3. Адамовић, Ж., Ивић, М., Вуковић, В. (2017). Методологија израде научних радова. Бања Лука: Универзитет за пословни инжењеринг и менаџмент.
4. Arežina, V., Sklabinski, M. (2019). Content Analysis: Waste Management Strategy in the Republic of Serbia for the period 2010–2019. *IAI Academic Conference Proceedings 2019*. (p. 159–166). Rome: International Academic Institute. <https://ia-institute.com/iai-academic-conference-proceedings-rome-2019>, доступан 10. 3. 2021.
5. Арџина, В. (2016). Значај језика у политичким наукама. *Култура полиса*. 29 (18): 295–307.
6. Бошковић, Г. (2011). Организовани криминал. Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
7. Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis, *NursingPlus Open*, Vol. 2, <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2352900816000029?token=2886F8C5F5E93D136FD27A618E317C1D064D573AF09FE07119646BC0AF0E5AC3C74C9C432EB7FE4637F0803E2E471AD3>, доступан 22. 1. 2021.
8. Good, C. V., Scates, D. E. (1967). Методе истраживања у педагогији, психологији и социологији, Отокар Кершовани, Ријека.
9. Ђорђевић, М. (2012). Истарживање политике: бихејвиорални приступ, Службени гласник, Београд.
10. Ђорђевић, О. Ж. (1987). Основи државне безбедности, ВШУП, Београд.
11. *Early Warning Report Kosovo – Report No. 17* (2007). United Nations Development Program (UNDP), http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnadm245.pdf, доступан 11. 3. 2021.
12. Закон о заштити података о личности, Службени гласник Републике Србије, бр. 87/2018.
13. Закон о тајности података, Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2009.

14. Закон о евиденцијама и обради података у области унутрашњих послова, Службени гласник Републике Србије, бр. 24/2018.
15. Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја, Службени гласник Републике Србије, бр. 120/2004, 54/2007, 104/2009 и 36/2010.
16. Копал, Р., Бартош, В., Бринцика, Ж. (2003). *Увод у криминалистичку обавештајну аналитику*. МУП Републике Хрватске, Загреб.
17. Mayring, P. (2014). *Qualitative Content Analysis. Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution*, https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/39517/ssoar-2014-mayring-Qualitative_content_analysis_theoretical_foundation.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-2014-mayring-Qualitative_content_analysis_theoretical_foundation.pdf, доступан 28. 1. 2021.
18. Marczyk, G., DeMatteo D., Festinger D. (2005). *Essentials of Research Design and Methodology*. John Wiley & Sons Inc., New Jersey.
19. Matthews, B., Ross L. (2010). *Research Methods – A Practical Guide for the social sciences*. Pearson Education Limited, Harlow.
20. Мијалковић, С.; Поповић, М. (2016). Увод у студије безбедности – методолошко-истраживачке и теоријске основе безбедности. Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
21. Мијалковић, С., Милошевић, М. (2013). Савремене обавештајне службе: организација и методика обавештајног, безбедносног и субверзивног дјеловања. Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
22. Мијалковић, С. (2009). Национална безбедност. Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
23. Милосављевић, С., Радосављевић, И. (2013). Основи методологије политичких наука. Службени гласник, Београд.
24. Милошевић, Н., Милојевић, С. (2001). Основи методологије безбедносних наука. Полицијска академија, Београд.
25. Милошевић, М. (2001). Систем државне безбедности. Полицијска академија, Београд.
26. Михајловић, Д. (2004). Методологија научних истраживања. Факултет организационих наука, Београд.
27. Наваро, Џ. (2020). Шта нам свако тело говори. Лагуна, Београд.
28. Ристић, Ж. (2016). Обједињавање квантитативних и квалитативних истраживања. Европски центар за мир и развој (ЕЦПД) – Универзитет за мир Уједињених нација, Београд.

29. Семјонов, Ј. (1978). Лозинка није потребна/Нежност; Трећа карта/Шпанска варијанта; Алтернатива 1; Алтернатива 2; Мајор Вихор и 17 тренутака пролећа (комплет 6 књига, библиотека Ратни романи). Глобус, Загреб.
30. Сакан, М. (2005). Хипотезе у науци. Прометеј, Нови Сад.
31. Сакан, М. (2006). Методологија војних наука. Војноиздавачки завод, Београд.
32. Сакан, М. (2008). Методологија науке. НУБЛ, Бања Лука.
33. SOCTA 2017 – European Union Serious and Organized Crime Threat Assessment (2017). European Police Office – EUROPOL, Hague.
34. Термиз, Ц., Милосављевић, С. (2008). Аналитика. Медиа план институт, Сарајево.
35. Термиз, Ц., Милосављевић, С., Арежина, В. (2010). Аналитика медија. Лукавац – Графит, Сарајево.
36. Фиццералд, Ц., Фокс, С. (2001). Методологија истраживања у криминалистичким наукама. Факултет криминалистичких наука, Сарајево.

Sources of Knowledge in the Process of Scientific Research of Security Phenomena

Abstract: *Sources of scientific knowledge and the process of scientific research are necessary for defining security phenomena. The levels and types of scientific knowledge and scientific sources are numerous. The aim of this paper is to define, describe and classify the levels (quality and quantity) of scientific knowledge and sources of that knowledge. In this regard, the paper discusses the evaluation of knowledge and sources of knowledge, points to various personal and material sources of knowledge, and various public and confidential - written and audio-visual scientific sources and objects. The conclusion of the author is that the evaluation of the source of scientific knowledge, as well as the scientific facts themselves, is important for the outcome of the research process and the achievement of true and objective scientific knowledge about security phenomena.*

Keywords: *scientific knowledge, sources of scientific knowledge, security phenomena, security sciences, scientific research methodology.*